

Ткачук Станіслав
доцент кафедри теорії і методики
трудового і професійного навчання
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

В статті проведено аналіз сутності професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів трудового навчання та визначено роль педагога у становленні освіти в країні.

Ключові слова: *учитель трудового навчання, професійна підготовка, професійно-педагогічна діяльність.*

В статье проведен анализ сущности профессионально педагогической подготовки будущих учителей трудового обучения и определена роль педагога в становлении образования в стране.

Ключевые слова: *учитель трудового обучения, профессиональная подготовка, профессионально педагогическая деятельность.*

In the article the analysis of essence is conducted professionally pedagogical preparations of future teachers of labour studies and certainly role of teacher in becoming of education in a country.

Key words: *teacher of labour studies, professional preparation, professionally pedagogical activity.*

Освіта стає найбільш важливою та пріоритетною функцією держави. Пригадаймо, що з цього приводу говорив Аристотель: «Освіта є функцією держави, що призначається для досягнення визначеної мети». Пріоритетність освіти підкреслюється президентом АПН України В.Г. Кременем, який стверджує, що лідером у ХХІ столітті буде та нація, котра створить найбільш ефективну систему освіти, здатну забезпечити безперервний ріст якості людського капіталу, представленого знаннями, вміннями, навичками, духовністю та мораллю людей.

Реалізація ідеї випереджальної шкільної освіти передбачає перебудову її

існуючої системи. Крім того, майбутні зміни повинні бути радикальними, оскільки, перш за все, необхідно змінити зміст освіти, його цільову орієнтацію. Освіта має відповідати не лише вимогам людини, яка живе в сучасному соціально-економічному та інформаційному середовищі, але й новим глобальним проблемам, які ставить перед людством сучасний світ. Тому прогностичні тенденції шкільної освіти мають впливати не лише на розвиток навчальних закладів, але й на становлення всього суспільно-політичного, культурного, соціального, виробничого, духовно-етичного розвитку, зокрема особистості вчителя.

Процес формування й становлення особистості та значущість педагогічної діяльності в умовах сучасної школи потребують від педагогічної науки удосконалення підготовки вчителів, пошуку нових шляхів і педагогічних умов підвищення якості та професіоналізму майбутнього фахівця.

Сучасна психолого-педагогічна технологія налічує велику кількість досліджень із проблем підготовки майбутніх вчителів. У філософській та психолого-педагогічній літературі з підготовки студентів до педагогічної діяльності та естетичного виховання, зокрема, розглядаються різні підходи до вирішення даної проблеми. Питаннями професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів трудового навчання займалися і займаються багато вчених: С. Батишев, Є. Білозерцев, Ю. Васильєв, М. Жиделев, В. Зінченко, О. Коберник, У. Нішаналієв, В. Сидоренко, Б. Сименач, Д. Тхоржевський та інші.

Освіта є однією з найважливіших соціальних підсистем, яка відображає стан загального державного та соціального розвитку країни. Тому неправильно думати, що можна значно покращити сферу освіти, не вирішивши головних загальних проблем країни. Але разом із тим досвід багатьох країн показує, що швидке та успішне подолання економічних та соціальних проблем досягається тільки тоді, коли серед першочергових перетворень особлива увага приділяється реформам у сфері освіти та культури.

Тому, як зазначається у Державній національній програмі «Освіта» /Україна XXI століття/, із перетворенням України у самостійну державу освіта стала власною справою народу [5].

Головна мета програми – це визначення стратегії розвитку освіти в Україні на перспективу, створення системи безперервного навчання й виховання, досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.

Одним із принципів реалізації, як відзначається у програмі, є безперервність освіти, що відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої та фахової підготовки. Виходячи з цього, ми можемо визначити, що перетворення всієї системи освіти залежить від раціональних змін у підготовки вчителів, так як учитель є одним з основних компонентів,

який визначає прогрес усієї системи освіти. Важливість та складність задач, які стоять перед нашим суспільством, роблять проблему підготовки вчителя-майстра особливо актуальною для сучасної теорії та практики професійного навчання.

Процес та результат педагогічної діяльності – це справа величезного сенсу та суспільного значення, яка залежить від якості підготовки вчителів, від їх педагогічної спрямованості, у тому числі і їх роботи у роки навчання у педагогічних вищих навчальних закладах.

Освіта як суспільна функція повинна йти за змінами у суспільстві і при цьому впливати на нього, на його розвиток і зміни. Вона все більше розглядається як один із суттєвих факторів ефективного суспільного розвитку.

Нововведення як у суспільстві, так і у вихованні та навчанні одночасно є результатом і найефективнішим шляхом і засобом перетворення суспільства й освіти. Таке положення неминуче веде до інновацій у змісті, методах, формах і організації навчально-виховної роботи, а також у відносинах «учитель – учень». Система освіти повинна забезпечити розвиток молодого покоління і мусить бути відчиненою для справжніх нововведень і в той же час повинна вміти створювати особистості.

Від освіти вимагається не тільки засвоєння, а й створення нового – виховання творчої особистості, тобто творча діяльність повинна стати складовою частиною повсякденної навчально-виховної роботи.

Людина – це творча й самотворча істота. І якщо сутність людини полягає у творчості, відкриттях, винаходах, то звідси випливає одне з головних завдань школи, що полягає у наданні допомоги кожному окремому учневі розвинути свою сутність, тобто свій творчий потенціал і, перш за все, творче мислення як головний засіб пізнання і зміни оточуючого середовища. В цьому контексті, безумовно, на першому плані – вчитель, викладач. Йому належить головна роль у процесі модернізації і впровадженні інновацій у виховання й навчання. У наслідок цього виникає необхідність у науковій та професійно-педагогічній підготовці вчителя.

В процесі дослідження даної проблеми було виявлено, що професія вчителя складається з різних за своїм значенням компонентів. По-перше, вчитель повинен володіти знаннями зі спеціальних предметів на сучасному науковому рівні, основи яких він повинен передати учням; по-друге, володіти особистісними якостями, які необхідні педагогу та педагогічною майстерністю, що надають можливість не тільки впевнено передавати знання учням, але й цілеспрямовано діяти на свідомість, почуття та навчальну діяльність із метою формування їх особистості. Обидві якості вчителя нерозривні.

Професійно-педагогічна діяльність – багатогранний об'єкт дослідження, який відображає об'єктивно існуючу різноманітність прояву її специфічних особливостей. Одночасно даний об'єкт має статус міжнаукового дослідження, бо взаємопов'язаний з різними дисциплінами суспільствознавства й людинознавства (філософією, історією, загальною, віковою та педагогічною психологією, етнографією та ін.). Таке твердження пояснюється тим, що вчитель своєю особистістю і педагогічною діяльністю завжди впливав на хід

історичного процесу, долю суспільства і, разом із тим, мав велику відповідальність за цю долю перед минулими, сучасними і наступними поколіннями.

Професійно-педагогічна діяльність також може розглядатися як певна система, котра має кінцеву множину характеристик, визначені функції, цілі, склад, структуру. До її загальних характеристик відносяться цільність, структурність, ієрархічність.

Сучасний етап розвитку психології та педагогіки наполегливо вимагає інтеграції знань на основі ідеї системності. Специфіка системного опису професійно-педагогічної діяльності полягає перш за все у тому, що вона є складною системою. У силу своєї природи такого роду системи «не вміщуються» в аналітичні моделі огляду, при їх нормативному описі виникає необхідність широко використовувати узагальнені характеристики, гіпотетико-дедуктивні уявлення. Побудова дескриптивних моделей потребує використання фреймових описів, не чітких множин та операцій з ними.

Опис педагогічної діяльності як складної системи повинен відповідати не лише загально-методичним вимогам та психологічній адекватності, а й ефективно та по можливості однозначно використовувати смислові ресурси мови, на якій дається опис послідовності дій, завдяки яким досягається мета складної системи. Звідси, у педагогіці та психології воно традиційно досліджується тільки у деяких аспектах, а перелічені вище вимоги до системного опису дотримуються не завжди. Суттєво психологічні погляди – це пріоритет фахівців-психологів. Ми розглядаємо розвиток поглядів на професійну діяльність учителя із педагогічної точки зору.

Удосконалення навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, розробка та застосування нових шляхів та методик підвищення професійно-творчих якостей майбутніх учителів знаходить своє відображення у дослідженнях О. Абдуллої, М. Гоноболіна, Н. Кузьміної, В. Ледньова, А. Щербакові, В. Сластьоніна, Л. Спірна та ін. У цих дослідженнях привертається увага системному підходу до навчально-виховного процесу, який використовується при дослідженні ряду проблем виховання, навчання основам наук, аналізу структури уроку та ін.

Узагальнюючи вищерозглянуте, можна скористатися положенням, що структурними компонентами педагогічної діяльності є педагогічна мета, навчальна інформація, форми педагогічних взаємодій, учні й педагоги, а у процесі досягнення педагогічних цілей носіями структурних компонентів стають люди, у діяльності яких ці компоненти вступають у взаємодію, утворюючи таким чином функціональні компоненти педагогічних систем. Цими компонентами є:

- 1) проектуючий (перспективне планування завдань та засобів їх розв'язування у майбутній діяльності);
- 2) конструктивний (проектування та моделювання навчально-виховного процесу, відбір і композиція навчального матеріалу);
- 3) комунікативний (спілкування та взаємовідносини з учнями, їх батьками, колегами, керівництвом);
- 4) організаторський (організація різноманітних форм навчальної та

позакласної роботи);

5) гностичний (отримання знань про учнів, стан і успіхи навчально-виховного процесу, засвоєння передового досвіду).

Таким чином, можна відзначити, що проблема підготовки вчителя, у тому числі і вчителя трудового навчання, формування його як особистості набуває особливого значення.

Проблема підготовки вчительських кадрів цікавила багатьох учених та мислителів минулих століть. Так А. Дистервег зазначав: «Вчитель для школи – це теж саме, що сонце для всесвіту». Він звертав особливу увагу на те, що результат навчання, його успіх або занепад повністю залежить від учителя. В особистості вчителя А. Дистервег бачив з'єднані в одне ціле три сторони навчання: знання своєї справи, любов до учнів та своєї роботи, педагогічні здібності. У підготовці вчителя він бачив велику роль єдності практичного та теоретичного навчання як застави якості майбутнього навчання учнів. А. Дистервег писав: «...неможливо дати іншому того, що не маєш сам, і неможливо розвивати, виховувати інших, якщо ти сам не розвинутий та не вихований».

Питанням підготовки вчительських кадрів приділяв увагу і великий педагог К. Ушинський. Він вважав, що в умовах масової підготовки вчителів, вміння вчителя мають найважливіше значення разом із знаннями. При правильній організації підготовки «...знання та вміння навчати та діяти таким навчанням на розумовий та моральний розвиток дітей можуть бути передані молодим людям, які не обов'язково мають особливі здібності». Набути такі навички роботи можливо при спеціально організованій практиці. А основна увага навчального закладу повинна приділятися особистості вчителя до майбутньої педагогічної діяльності. Особливе значення К. Ушинський приділяв педагогічному такту та майстерності, сутність яких він бачив в інтуїтивній чутливості вчителя, у підході до дітей. Він, наприклад, писав: «Щоб свідомо вибрати засоби для досягнення мети виховання і бути впевненим, що обрані засоби найкращі, для цього треба насамперед ознайомитися з цими засобами».

Велике значення для розуміння сутності педагогічної підготовки майбутнього вчителя мають роботи видатного письменника й педагога Л. Толстого. Він вважав, що високий рівень професійних знань та любов до дітей, які сполучаються з постійною самопідготовкою, забезпечують успіх у навчанні. «Якщо вчитель має тільки любов до своєї справи, він буде краще такого вчителя, який прочитав усі книги, але не має любові до своєї справи та до учнів. Якщо вчитель поєднує у собі любов до справи та до учнів, то він – досконалий учитель».

Професія педагога є соціально значущою й у той же час масовою, тому на думку А. Макаренка, тих, хто йде працювати з дітьми, ми повинні готувати добре, і у цьому випадку треба говорити про професійну підготовку, як про підготовку майстра педагогічної діяльності. «Талант може бути у вихователя, а може і не бути. Головне у вихованні вирішує майстерність, яка заснована на вмінні, на кваліфікації». Він вважав, що педагогічна майстерність – це спеціальність, якій треба навчати, так само як навчають музиканта або лікаря.

Проблема підготовки майбутнього вчителя розглядається й у працях П. Блонського. Він вважав, що перед тим, як учити вчителя прийомам розвитку дітей, необхідно спочатку навчити його, як розвивати себе, прищепити йому прагнення до самоосвіти. Вихованість, освіченість та любов до дітей він вважав основним компонентом професійної майстерності. Педагог-дослідник звертав увагу на не розробленість багатьох специфічних педагогічних проблем. Наприклад, проблеми зв'язку вікових та психологічних особливостей дітей шкільного віку з методикою викладання дисциплін, підкреслюючи значення цілеспрямованого тривалого впливу педагога на розвиток дитини.

У працях С. Шацького також розглядаються питання підготовки майбутніх учителів. Він вважав необхідним давати студентам глибокі наукові знання, зокрема, за рахунок участі студентів у педагогічних дослідженнях, озброювати їх педагогічними навичками, що набуваються студентами при проходженні практики, прищеплювати навички самопідготовки та самоосвіти. Обов'язковою умовою якісної підготовки вчителя є активізація пізнавальної діяльності студентів і відмова від пасивних методів засвоєння наукових дисциплін, вказував С. Шацький.

Серед головних факторів виховання громадянина та людини В. Сухомлинський визначав особистість вчителя. Вчитель повинен бути насамперед особистістю «у самому глибокому розумінні цього слова» [6]. Тільки за цієї умови може успішно здійснюватись духовне спілкування вчителя та дитини: «...без постійного духовного спілкування, без взаємного проникнення вчителя та учня у світ думок, почуттів, переживань одне одного неможлива культура почуттів як плоть та кров культури педагогічної» [7].

Вивчаючи проблему формування особистісних якостей учителя-вихователя, В. Сухомлинський стверджував, що педагог не повинен допускати проростання похмурості, перебільшенні чужих недоліків, він повинен завжди бути оптимістом, доброзичливим, мати розвинуте почуття гумору. При цьому він розкривав умови для розвитку цих якостей: глибоке усвідомлення соціальної ролі своєї професії, розвинуте почуття обов'язку, емоційна чуйність, а також прагнення до самоаналізу та адекватної самооцінки. Усі ці прийоми психофізичної саморегуляції він пов'язує з формуванням спрямованості особистості у цілому, її установок, ціннісних орієнтацій, бо без змін у цій сфері усі наступні прийоми будуть малоефективні.

Пояснюючи поняття «педагогічна творчість» та «педагогічна майстерність» В. Сухомлинський підкреслював дослідницьку та творчу сутність праці вчителя. Творча праця вчителя полягає у виборі способу втілення творчих істин у живі думки та емоції [8].

Проблемі підготовки майбутнього вчителя присвячені дослідження вчених зарубіжних країн, які вивчають коло професійно-педагогічних вмінь та навичок, необхідних вчителю-вихователю, методи їх, формування у процесі навчання у вузі, педагогічну майстерність та її характеристики: О. Березовські, Б. Бромберек, Т. Вилах, Б. Козловські, Т. Маліновські, І. Котасек, Д. Каллаган, Л. Кларк та інші.

Процес формування особистості вчителя, розвитку педагогічних

здібностей та майстерності багато вчених досліджують крізь структуру педагогічної діяльності, розглядаючи педагогічну майстерність як конкретний прояв особистісних та суб'єктивних якостей. Майстерність педагога являє собою відбиття особистісних характеристик та професійно значущих нормативів в індивідуально-психологічній структурі діяльності. Таким чином, можна відзначити, що розглядаючи проблему підготовки майбутніх вчителів, потрібно говорити і про формування їх, педагогічної майстерності.

Зараз з'явилась тенденція вважати професійні знання та вміння основою педагогічної майстерності. Майстерність вчителя проявляється у діяльності. Саме такий підхід до майстерності прийнято у педагогіці. Вона визначається як «високий рівень педагогічної діяльності... який виявляється у тому що у відведений час педагог досягає оптимальних результатів», як «високе та постійне вдосконалення мистецтва виховання та навчання», як «синтез наукових знань, вмінь та навичок методичного мистецтва та особистих якостей вчителя».

Майстерність педагога, яка розглядається як властивість особистості, оснований на єдності знань та високого розвитку вмінь, характеризується високопрофесійним рівнем діяльності вчителя.

Високий рівень професійної діяльності педагога передбачає:

1. педагогічну гуманістичну спрямованість особистості вчителя, де проявляються його інтереси, життєві ідеали, суспільно значуща позиція:

2. педагогічні знання, куди відносяться і спеціальні знання з предмета та методики його викладання;

3. знання педагогіки та психології;

4. педагогічні здібності: комунікативні та соціально-перцептивні, емоційний настрій, педагогічний оптимізм;

5. педагогічна техніка, яка проявляється у вмінні керувати своїм фізичним та емоційним станом, володіти мімікою, мовою та іншими засобами впливу на особистість та колектив .

Прийнято виділяти, по-перше, зовнішню майстерність вчителя, яка виявляється в успішному вирішенні різноманітних педагогічних завдань при високому рівні організації навчально-виховного процесу. Головні її ознаки розкриваються у тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. І ці якості треба шукати не тільки в умінь, але й у тому єднанні якостей особистості, які дають можливість діяти продуктивно та творчо. І, по-друге, справжня майстерність вчителя, яка повинна включати ідеали, культуру, духовне багатство, його моральність, ерудицію, вміння володіти словом, почуттями. Воно стає справжньою творчістю, коли учень та педагог у процесі спілкування збагачують один одного, розкривають повністю свої здібності.

Г. Хозяїнов пропонує структуру підготовки майбутнього вчителя до педагогічної діяльності, яка відображає такі рівні майстерності, як:

– теоретичні та методичні знання;

– професійні та прикладні вміння;

– позитивне ставлення до даного виду діяльності.

Вивчення процесу підготовки майбутніх вчителів трудового навчання

показує, що ця проблема є актуальною і сьогодні, а аналіз психолого-педагогічної літератури і дисертаційних досліджень із проблеми підготовки майбутніх учителів трудового навчання до естетичного виховання учнів свідчить, що у науковій літературі ця проблема розроблена недостатньо.

Проведений аналіз наукових робіт, в яких досліджується проблема професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя трудового навчання свідчить про те, що якість підготовки спеціаліста будь-якого профілю у великій мірі залежить від ступеня обґрунтованості трьох основних компонентів навчального процесу: мети навчання (для чого вчити), змісту навчання (чого навчати), методів навчального процесу (як навчати). Мета підготовки майбутніх учителів трудового навчання визначається, у першу чергу, одним із принципів педагогіки – принципом зв'язку навчання з практикою, з урахуванням суспільно-історичних умов, в яких учитель повинен буде жити та працювати. Мета навчання зумовлює зміст освіти, тобто систему знань та вмінь. Будь-яке обґрунтування вмінь означає у той же час визначення необхідних майбутньому вчителю обсягу знань. Будь-яке вміння передбачає наявність завдання, яке буде вирішене за його допомогою. Тому система вмінь, що повинна включатися у мету навчання, визначається реальними життєвими проблемами, які повинен буде вирішувати майбутній учитель. Відокремлювання і аналіз умінь дозволяє одночасно визначити об'єм та зміст знань, які складають ці вміння.

Проаналізувавши дослідження багатьох вчених ми дійшли висновку, що перебудова школи може бути виконана лише у тому випадку, коли педагоги володіють майстерністю гармонійного розвитку особистості, технологією виховання та навчання школярів.

Таким чином, прогрес усієї системи освіти залежить від якісних змін у підготовці вчителя, який є носієм культурного потенціалу народу. Без кваліфікованого, грамотного, культурного вчителя неможливий творчий розвиток дитини, який передбачає розвиток її талантів; розумових, фізичних та естетичних здібностей; пізнавальних можливостей та якостей особистості, тому професійна підготовка вчителя і, зокрема, вчителя трудового навчання, так актуальна на сьогодні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барахтян Н.Н. Формирование у студентов профессиональных артистических умений как компонента педагогического мастерства : Дис. ... канд.пед.наук : 13.00.01 / Киев. гос. пед. ин-т им. М.П. Драгоманова. – Киев, 1993. – 177 с.
2. Батышев С.Я. Производственная педагогика. – М. : Машиностроение, 1974. – 672 с.
3. Белозерцев Е.П. Учитель труда : состояние и перспективы профессиональной подготовки // Советская педагогика. – 1983. – № 6. – С. 93–99.
4. Кузьмина Н.В., Гинецинский В.И. Актуальные проблемы профессионально- педагогической подготовки учителей // Советская педагогика. – 1982. – № 8. – С. 63–65.
5. Україна ХХІ століття. Державна національна програма. Освіта : Проект // Освіта. – 1992. – Грудень.
6. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : В 8 т. Т.5. – М. : Педагогика, 1985. – 336 с.
7. Сухомлинский В.А. Избранные произведения : В 5 т. – К. : Радянська школа, 1979. – Т. 1. – 686 с.
8. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике. – М. : Педагогика, 1990. – 303 с.
9. Сухомлинский В.А. Сто советов учителю. – К. : Радянська школа, 1984. – 254 с.